

L'OBRA I LA SEVA TRADUCCIÓ

EULÀLIA DURAN

La traducció de la *Catalunya dins l'Espanya moderna* la veig ara com un fet a la vegada remot i actual. Remot per les circumstàncies polítiques que enmarcaren la publicació de l'obra; actual perquè continua essent un pilar fonamental de la historiografia catalana.

L'edició original fou publicada a París l'any 1962; les gestions per a publicar-la en català s'iniciaren de seguida a partir dels volums enviats per Vilar al meu pare, Agustí Duran i Sanpere, amb qui l'unia una bona amistat des dels anys trenta.

En aquell moment estava iniciant les seves activitats Edicions 62; tot i el risc que comportava la publicació, que no podia ser entesa sinó com una obra de resistència per part de la censura franquista, decidirem tirar-la endavant i que jo m'encarregués de la traducció, ja que disposava del temps necessari, coneixia i admirava Pierre Vilar i m'era fàcil mantenir contactes amb ell per a les imprescindibles consultes tècniques.

La traducció fou complexa, m'ocupà quatre anys, del 1963 al 1966. Calia resoldre els problemes de sintaxi, essent fidel a la vegada a l'estil de Vilar i al català, trobar per a cada concepte el mot escaient, ben adaptat al moment històric de referència, i adoptar solucions per al vocabulari tècnic (geogràfic, geològic...) amb molts mots sense una traducció catalana fixada. Calia també, i fou la part més laboriosa, recuperar les cites originals, que havien estat traduïdes al francès en l'obra de Vilar.

Un cop publicada, l'obra fou un èxit de vendes: del volum I, aparegut el 1964, se'n vengueren mil exemplars només el dia de Sant Jordi; al cap d'un any la primera edició, de dos mil exemplars, estava exhausta. Del volum I se'n feren cinc edicions, del segon sis, del tercer quatre i del quart tres.

En el pla personal, recordo una anècdota entorn al títol: molta gent, davant del títol *Catalunya dins l'Espanya Moderna* preguntava, i com acaba? Entre altres ho féu l'aleshores ministre de «Información y Turismo» del govern central, Manuel Fraga Iribarne, a la fira de Frankfurt de 1966.

Cal reconèixer que l'èxit de l'obra, a part de la seva vàlua intrínseca, es degué també a l'encert del títol: prou precís i a la vegada prou ambigu, especialment en l'àmbit cronològic, amb una incidència que no ha perdut gens d'actualitat. Precisament per això el títol ha estat repetidament parafrasejat.

D'altra banda el títol sintetitza bé el concepte que Vilar té de la Història. Deixeu-m'ho dir amb una frase del meu pare, Agustí Duran, al prefaci de la traducció: «gran historiador de la nostra vida econòmica, que sap entreveure en el passat l'encuny de les estructures venidores».

A continuació Eulàlia Duran llegí la traducció de la cassette que Pierre Vilar li trameté perquè ens la fes arribar:

Estimats amics de la Societat Catalana d'Estudis Històrics,

He rebut amb una gran emoció la vostra carta que m'anuncia la celebració, a la fi d'aquest mes, d'una sessió en honor d'un trentenari que m'és particularment estimat. Quan hom té 88 anys, és emocionant pensar que en algun lloc del món hi ha uns esperits i uns cors que se'n recorden del que hom ha significat per a ells en un determinat moment de la seva vida o del seu treball i voldria dir-vos en unes poques paraules el que significa per a mi aquesta reunió d'amics que se celebrarà sense que jo pugui tenir l'alegria d'assistir-hi.

Jo hauria pogut, en rigor, desplaçar-me, malgrat els inconvenients de l'edat. Però gairebé no hi veig, i sento ben malament. Res no seria més dolorós que assistir a una reunió d'amics en la qual reconeixeria malament les cares i no entendria bé totes les paraules. Podeu estar ben segurs que, per la meva banda, des d'un racó de París sentiré la calor de les amistats catalanes i em repetiré tot el que dec als vells mestres desapareguts i a la fidelitat de les joves generacions.

Vaig sentir per primera vegada el 1927 —aviat farà tres quarts de segle— les veus de Nicolau d'Olwer, de Miquel Ferrà, de Carles Pi i Sunyer, de Pau Vila, de Ferran Valls i Taverner. Però em sento més pròxim, sempre més pròxim, dels que vaig trobar el 1945, després del monstruós cataclisme de deu anys del qual Barcelona havia patit les primeres espurnes. Penso en Ferran Soldevila, en Ernest Martínez Ferrando, en Jordi Rubió i, sobretot, en Agustí Duran i Sanpere, que sabia unir al sentit de l'historiador tot el calor d'una amistat. Tot això ho he recordat en el prefaci del llibre del qual teniu la gentilesa de celebrar el trentenari de la seva edició catalana, però no em desplaça gens tornar-ho a recordar des dels meus 88 anys.

Entre 1945 i 1948, a conseqüència de les circumstàncies, foren menys directes i familiars els contactes amb l'historiador català més pròxim a mi per l'edat, vull dir Jaume Vicens Vives. Hom coneixia encara malament la dimensió de la seva obra escrita, sobretot de la seva obra catalana, i per part meua, el que havia publicat —gairebé res— em classificava més aviat com a geògraf.

És estrany, encara que no mancat de sentit, que els contactes que havia tingut aquests anys amb gent jove de Catalunya —els Estapé, Girbau, Raventós— havien tingut lloc en un seminari sobre història del dret, gràcies a la meua amistat amb Luis Valdeavellano. Però fou el 1950, al Congrés Internacional de Ciències Històriques de París, que vaig poder comprendre el sentit i mesurar la importància de la meua trobada amb tres historiadors molt pròxims a mi per l'edat: Eric Hobsbawm, que venia de Londres, Víctor Kula, que venia de Varsòvia i Vicens, que venia de Barcelona. Quatre experiències distintes, totes tràgiques, i quatre esperits diferents, que havien adquirit una exigència comuna: copsar la història en la seva complexitat.

Entre Barcelona i París es va establir aleshores un diàleg discret que malauradament va durar a penes deu anys, fins a aquell altre Congrés Internacional a Estocolm en el qual el pare Batllori ens va fer escoltar el sorprenent elogi fúnebre a Vicens, magnífic en tota la llengua. Vaig poder, tanmateix, tenir el temps si no de conèixer almenys de percebre la generació d'historiadors formats per Vicens. Els noms són massa nombrosos per citar-los tots i els simbolitzaré pel de Josep Fontana.

Però voldria dir ara unes paraules sobre la que per divertir-me anomeno la meua filla, la que llegirà aquestes línies portant la meua paraula com ha fet tan sovint. Per a Eulàlia Duran, jo formo part dels seus records d'infància. Ella mateixa m'ha recordat el riure foll desencadenat per nosaltres a la taula d'Hermínia i Agustí Duran, amb Pepito Llorens Artigas, un dels grans de l'art contemporani capaç tant d'interpretar l'humor de Buñuel a les roques de Cadaquès com de fer admirables terrisses o coure les ceràmiques de Miró. Però després d'aquests temps llunyans, Eulàlia esdevingué una historiadora, ben coneguda entre vosaltres, i tinc amb ella un deute excepcional: la certesa d'haver estat llegit per algú línia per línia, ja que ha traduït l'essencial de tot el que he escrit.

També penso, ben segur, en una altra historiadora que s'integrà fa temps entre les meves velles amistats catalanes en entrar a la família Bohigas. Núria Sales ha esdevingut la historiadora més original, més personal, dels més grans episodis del passat català. Me'n recordo molt particularment de la nostra primera col·laboració al voltant d'un fet social característic de mitjan segle passat i que Núria volia observar internacionalment a Espanya, a França i a Bèlgica: el servei militar llarg i obligatori però amb sorteig i amb possibilitat de rescat (soldats comprats i de quota). Aquesta combinació entre el «pro patria mori» i el joc d'atzar, el contrast entre les fortunes i, a la fi, un sorprenent sistema d'assegurances fou estudiat per Núria com un fenomen fascinant que ha passat massa desapercebut. Quan penso en Núria tinc l'hàbit de dir encara la jove historiadora. I fa poc m'ha fet saber que ja és àvia.

Temps llarg, temps mitjà, temps curt, això també val per a la vida dels historiadors.

Rosa Congost, que també estarà entre vosaltres, m'ha vingut a trobar més tard com a testimoni d'una generació més jove. Com Núria a propòsit del servei militar, ella ha partit de l'observació vital d'un fenomen complex: l'estructura agrària catalana. La matèria de la història és la condició humana. Deixeble de Josep Fontana, tots dos són les persones que els darrers anys m'han ajudat més a superar la tristesa més gran per a un historiador: la de no poder llegir. Aquests darrers anys vaig haver de començar un assaig per a una col·lecció europea on reflexiono sobre els mots i les coses dins les qüestions d'ordre nacional. Només n'he pogut escriure una petita part, que Rosa ha traduït i completat amb alguns records meus que no hi afegeixen gran cosa.

Però de les meves reflexions teòriques jo voldria extreure aquí una indicació sortida en un gran llibre aparegut el 1912 sobre les formes elementals de la vida religiosa. Émile Durkheim, un dels gran fundadors de l'etnologia francesa, posava en guàrdia a establir relacions massa ràpides entre observacions de fets primitius o antics d'una banda i els fenòmens actuals de l'altra. La monogàmia en una tribu australiana —escrivia— té poc a veure amb el codi civil (napoleònic, s'entén). Però entre l'etnologia o l'estudi de les civilitzacions molt antigues i, d'altra part, la nostra societat contemporània, pot existir una ciència, que s'anomena història. Durckheim afegí: una ciència constituïda.

Això pot ser decebedor per a l'historiador clàssic, sens dubte, però és també molt excitant per a l'esperit. Cap sociòleg no dominarà la seva matèria sense fer-se historiador i de la mateixa manera tot bon historiador ha de ser sociòleg. A petició de Joaquim Albareda, he llançat recentment aquest missatge als joves historiadors reunits en un col·loqui. No dubto a repetir-lo

a l'atenció de la més vella, la més gloriosa i la més tradicional de les societats d'historiadors catalans: no he separat mai tradició i ambició de futur.

Us dic encara gràcies des del fons del cor, un cor, cal dir, que necessita per funcionar de l'ajuda d'una pila elèctrica. La medicina està molt avançada en relació a la politicologia. L'historiador no ha constituït encara l'equivalent d'una microbiologia i menys d'una genètica, però hom no ho farà sense ell. Ell és el responsable d'aquest saber: l'evolució de la humanitat. Sabem moltes coses sobre l'Univers. És més important comprendre l'home.

Dimarts, 29 de novembre.

HOMENATGE A PIERRE VILAR: L'ÈPOCA MEDIEVAL

CORAL CUADRADA I MAJÓ

Universitat Rovira i Virgili

En primer lloc, voldria expressar públicament que em sento molt agraïda a la Secció d'Història de l'Institut d'Estudis Catalans per haver-me brindat l'oportunitat de col·laborar en l'homenatge ofert a Pierre Vilar pels trenta anys de l'edició del seu llibre, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Els motius que em porten a fer una declaració d'aquesta mena vénen de causes diferents, les quals les aniré exposant al llarg del meu discurs. Però, abans d'iniciar-lo, voldria no només retre una consideració molt gran al que avui es fa, sinó també declarar que, després d'haver escoltat les paraules del mestre, em sento profundament emocionada. Cal dir que, en el meu cas, el seu mestratge va ser en tercera generació i mai de forma directa, sinó a través dels seus escrits, cosa que no desmereix en absolut el profund impacte que les paraules i les idees em varen causar, ans al contrari. Em sento deutora de tot i quant vaig llegir, sobretot perquè en certa manera —afegint-hi, és clar, moltes d'altres reflexions provinents d'una historiografia més recent— constituï l'eix invisible del meu primer treball seriós, la meua tesi, la qual vaig conformar en un primer moment segons pressupostos tan *vilarians* com partir de la geografia per a conformar un hàbitat i un espai per, des d'allà, poder endinsar-nos en una economia i en una societat.

Deixant de banda aquestes consideracions de tipus personal, enguany voldria destacar les qüestions que més importància penso que han tingut, i moltes encara tenen, de l'obra cabdal de Vilar. I ho faré atenent dues premisses: d'una banda, tractar els aspectes més generals, en especial presentant la seva teoria sobre la crisi baixmedieval catalana, entroncant-la amb d'altres explicacions, tant coetànies com posteriors; de l'altra, abordant punts més concrets que revaloritzen i encara mantenen la vigència de problemes específics que ens plantejem els medievalistes catalans, alhora que són capaços d'aportar, fins i tot després de trenta anys, vells i nous suggeriments, hipòtesis, vies de recerca i, evidentment, buits que s'han d'emplenar. Pel que fa a la primera d'aquestes qüestions, als meus ulls són aspectes importants haver sabut, de manera magistral, conjugar la geografia amb la història, i l'ús del mètode comparatiu respecte a contrastar els resultats obtinguts per a Catalunya amb realitats històriques castellanes, italianes, franceses o angleses.

Però l'element més rellevant és, sense dubte, el substrat base en el qual cimenta la seva anàlisi: una anàlisi que es vol global, evolutiva, dins d'una proposta d'intel·lecció de la crisi baixmedieval catalana des d'una perspectiva de llarga durada. Així, Vilar insisteix que només el temps llarg comprès entre els segles XIV-XVI és el correcte per a estudiar el tema i introduir el factor demogràfic com a causa desencadenant de la decadència econòmica catalana. Ateses les

particulars circumstàncies de l'expansió del període de creixement, la crisi s'hauria d'incloure dins d'un marc més ampli, inserint-la en la problemàtica del comerç mediterrani a l'època tardomedieval. Les manifestacions més clares d'aquesta fase de contracció serien donades per la recessió demogràfica, l'atonía dels negocis mercantils, les dificultats financeres amb les seves conseqüències de crisi monetària i la modificació dels comportaments ètics i econòmics de la burgesia catalana.

En relació als problemes a resoldre que apunta Vilar en el seu treball, s'ha de dir que alguns, com veurem a continuació, s'han resolt, però d'altres encara enguany resten sense resposta adient. He rellegit, una vegada més, el volum dedicat a les centúries medievals i he anat agafant les indicacions, les preguntes i els dubtes; paral·lelament, presento les aportacions que han anat apareixent al llarg d'aquests trenta anys.¹ Per tant, la meua exposició, en seguir el fil mateix de la lectura, té un sentit que s'ordena més des de la cronologia que no pas per la consideració de blocs de temes. D'antuvi, l'autor, en parlar dels segles XII-XIII, pensa que s'haurien d'aclarir els orígens del gran comerç; no està d'acord amb Sayous² pel que fa a l'afirmació d'aquest darrer, qui diu que les arrels de l'impuls comercial cal trobar-les en l'acumulació econòmica procedent del món rural perquè, segons Vilar, el capital comercial es revela precoçment. Per a delimitar amb major grau de fiabilitat les seves idees, anima a realitzar recerques als arxius notariais italians per comprovar la importació d'articles de luxe o semiluxe.

En tractar l'etapa d'expansió mediterrània, reclama aprofundir especialment en els anys 1226-1229, els de la preparació de la conquesta de Mallorca, intentant, sobretot, analitzar les negociacions precedents. L'explicació que fa Sayous del comerç del segle XIII és també discutida per Vilar, el qual argumenta que l'estudiós es basà en documents tan sols de la segona meitat de la centúria, fruit d'un sondeig massa ràpid. En la seva opinió, per situar més clarament les causes del desenvolupament, cal remuntar-se més amunt, valorant alhora el rol dels intercanvis mercantils al si de la Mediterrània occidental, és a dir, en l'espai comprès entre la península Italiana, les Illes, Provença, Palma, Barcelona, Tortosa i València. Sortosament, en aquest camp s'ha avançat força, mercès als treballs de Carme Batlle pel que fa al comerç i a l'estudi de les principals famílies de l'oligarquia barcelonina del dos-cents.³ L'impacte de la conquesta de Mallorca i València ha estat igualment motiu de reflexió per part dels nostres medievalistes i també amb sòlides aportacions d'historiadors estrangers; recordem les anàlisis de Miquel Barceló i els seus deixebles, Pierre Guichard, Robert Burns, Thomas Glick, Antoni Furió i Enric Guinot,⁴ entre d'altres.

1. Evidentment, no pretenc fer una presentació exhaustiva de totes les publicacions d'aquestes tres darreres dècades, cosa que seria en extrem farragosa; per tant, opto per fer una tria dels treballs que, segons la meua opinió, poden resultar més significatius.

2. A. E. SAYOUS, (1975), *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*, Barcelona: Ed. Base.

3. Una gran part de la bibliografia de l'autora es pot trobar a Carme BATLLE, (1988), *L'expansió baixmedieval, segles XIII-XV*. A: VILAR, PIERRE [dir], *Història de Catalunya*, vol. III, Barcelona: Edicions 62, p. 469 i 473-474.

4. Per a Mallorca, vegeu el dossier «Conquesta i organització feudal a Mallorca» (1994) de la recent revista *Afers*, núm. 18, p. 277-478; en relació a València, els capítols referents a l'alta i baixa edat mitjana, a càrrec de: Thomas F. GUCK; Antoni FURIÓ. A: Diversos autors (1992). *Història del País Valencià*, València: Ed. 3 i 4; i també Diversos autors (1989). *De la conquesta a la federació hispànica*. A: E. BELENGUER, [COORD.]. *Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona: Edicions 62. Tots ells amb reculls de bibliografia clàssica i actual sobre els temes tractats.

Molt suggerents resulten les consideracions de Vilar pel que fa al rol de la ciutat de Barcelona al segle XIII. La veu com a capital regional i gran port, però no com a empori internacional ni com a centre d'afers especulatiu; afegint que s'hauria de verificar la hipòtesi del seu paper distribuïdor vers els regnes de l'interior peninsular. Les vinculacions amb la resta de territoris de la península es reforcen encara més quan indica la particularitat de la confederació catalano-aragonesa, en el sentit de declarar que és erroni comparar Gènova o Venècia amb la ciutat comtal, car dins de l'àmbit de l'Espanya catalana medieval cal incloure, almenys, València, Mallorca i Perpinyà. En el terreny de les mancances, Vilar es dol que no existeixi, en els moments en els quals ell redacta el seu llibre, una història econòmica de l'edat mitjana catalana, o una història econòmica dels Països Catalans.⁵

Al mateix segle XIII, o millor dit, entre 1200 i 1350, creu que tot està encara per fer en relació al camp català. Aquest aspecte, si no resolt al cent per cent, s'ha de veure també molt més treballat, car en les darreres dècades els esforços s'han dirigit, per una part de la nostra historiografia, en l'elaboració de tesis i tesines d'història agrària que han ampliat notablement l'estat actual dels nostres coneixements sobre aquesta problemàtica.⁶ Constatacions de Vilar, en remarcar que no només hi ha arxius de grans cases de l'aristocràcia, sinó també a les masies, amb documentació a partir dels segles XI-XII, em portaren a mi mateixa a obrir un nombre gens menyspreable d'arxius pagesos, que em permeteren poder parlar del camperolat des de perspectives diferents a les tractades amb anterioritat; una vegada més, cal agrair les seves indicacions.

Respecte al període comprès entre el dos-cents i tres-cents, insisteix en la conveniència d'estudiar les corporacions d'ofici i la indústria tèxtil.⁷ Convé, diu, arribar a l'establiment d'una cronologia exacta del desenvolupament econòmic, indicant quin és el moment en el qual assoleix el seu punt àlgid, així com quan comença a iniciar-se la crisi. Barcelona, en aquesta etapa, opina Vilar, no té el monopoli de cap activitat productora o comercial, existint un veritable intercanvi local, solidaritats municipals o lligams entre municipis. Per reforçar aquesta idea l'autor pensa que cal aprofundir en l'estudi del dret de carreratge com a fenomen de conjunt, en el sentit de l'esforç

5. Cal dir que en els manuals citats en les notes precedents hi ha sempre apartats dedicats a l'economia, realitzats amb més o menys encert. S'ha de tenir en compte, també, el treball conjunt elaborat per a la ciutat comtal, de Gaspar Feliu; Antoni Riera (1992), «Activitats econòmiques», a: Jaume Sobrequés [dir], *Història de Barcelona*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana-Ajuntament de Barcelona, p. 137-272. De tota manera, hem de continuar sentint la manca d'una veritable i vàlida obra de síntesi que tingui en compte la realitat econòmica dels Països Catalans a l'edat mitjana.

6. Un balanç de les aportacions en matèria d'història agrària en la dècada dels 80 als 90, a Catalunya i València, es troba en els reculls elaborats per Carme Batlle; Joan J. Busqueta; Coral Cuadrada, «Balance de las actividades historiográficas en Cataluña durante los últimos diez años» i José Hinojosa, «La Historia Medieval en la Comunidad Valenciana: un reto al futuro». A: Segura, C. [ed.] (1990), *Presente y futuro de la Historia Medieval en España*, Madrid: Universidad Complutense, p. 129-149 i 151-197.

7. Penso que encara s'ha d'anar molt més endavant en l'anàlisi de les funcions socials, econòmiques i polítiques de les corporacions d'ofici als Països Catalans baix-medievals, com remarca Antoni Riera, «La aparición de las corporaciones de oficio en Cataluña (1200-1350)», a: Diversos autors (1993). *Cofradías, gremios, solidaridades en la Europa Medieval*, «XIX Semana de Estudios medievales. Estella '92», Pamplona: Departamento de Educación y Cultura del Gobierno de Navarra, p. 285-318. Respecte a la indústria tèxtil, s'ha de dir, però, que existeixen obres que han aprofundit notablement sobre aquest aspecte, vegeu C. Carrère, (1977). *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona: Curial, 2 vol.; Antoni Riera, (1986), *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV. Las repercusiones arancelarias de la autonomía balear (1298-1311)*, Madrid-Barcelona: CSIC. Ambdós aporten suficients dades bibliogràfiques de treballs anteriors dignes de consideració.

que fa Barcelona per donar a les viles el títol de carrer amb els seus privilegis, l'aplicació del seu dret privat, la col·laboració en les seves empreses i en les seves milícies. Aquesta és una altra via de recerca que mereix atenció i que, al meu entendre, està donant resultats ben fructífers. Sota la denominació de les relacions camp-ciutat⁸ es troben anàlisis de rigor que, en els últims anys, han ampliat el nivell del que sabíem amb anterioritat.

Vilar es preocupa, a més, per la necessitat de l'estudi de les classes populars, tant rurals com urbanes. Un altre enfocament rellevant seria el del patriotisme lingüístic, la llengua entesa com a signe clar de reconeixement: així, cita a Ramon Muntaner quan expressa que escriurà en el *pus bell catalanesc del món*. L'autor pensa que hauríem de reflexionar sobre les relacions entre la formació i la fixació lingüística del català i la seva funció històrica. En relació a la crisi, caldria revisar: la rehabilitació dels masos rònecs, de les terres abandonades; la conjuntura recessiva amb l'existència del gran comerç, almenys fins a mitjan segle xv; l'abastament de blat a la ciutat i la política especulativa dels membres del Consell; les catàstrofes, de les quals detalla la pesta, de la qual aporta una gran profusió de dades, insinuant també les plagues de llagosta i els terratrèmols,⁹ sense entrar en una consideració gaire exhaustiva del problema de les caresties.¹⁰

Si haguéssim de destacar les manifestacions del període de dificultats, les més importants serien: una crisi demogràfica molt forta, de caràcter catastròfic, sobre la qual Vilar insisteix potser més del compte. Des de 1333, el *mal any primer*, i a algunes zones fins i tot abans, es dona una forta contracció demogràfica que enfonsaria Catalunya, en la qual la tendència a la baixa de població és acusada, arribant a assolir mínims en 1480 —20.000 habitants calculats per a la ciutat de Barcelona—. Aquest fet determinarà el ritme de decadència i contracció de l'economia, fins al principi del segle xvi. En segon lloc, una crisi econòmica, financera i monetària. Vers el 1346 comença una gran inflació; el signe de la mala conjuntura demogràfica determina una moneda dolenta. Les raons d'aquesta crisi monetària¹¹ es troben sobretot en la vinculació de la població mercantil catalana al croat de plata, garantit per la ciutat de Barcelona des de mitjan segle xiii, el qual havia tingut una gran estabilitat, essent la manifestació de la potència catalana en expansió.

8. La via de recerca que es denomina *relacions camp-ciutat* ha gaudit d'un interès remarcable també en àmbit català, una primera recollida de treballs es pot veure a Joan J. BUSQUETA, (1989), «Per un estat de la qüestió del tema ciutat-camp a la Catalunya de la Baixa Edat Mitjana», *Acta historica et archaeologica Medievalia*, núm. 10, p. 481-487.

9. Camp d'investigació novedós conreat especialment per Antoni RIERA, vegeu Antoni RIERA, «La societat catalana medieval davant els sistemes. I: Els terratrèmols de 1373», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 16, p. 249-306 (1986); *idem*. «Fuentes y metodología para el estudio de los seísmos medievales en Cataluña», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 17, p. 310-339 (1987).

10. En relació amb les caresties, vegeu A. CURTO (1989), *La intervenció en l'abastament de blat d'una ciutat catalana: Tortosa, segle xv*, Barcelona: Fundació Vives Casajuana; A. RIERA, «Els pròdroms de les crisis agràries de la baixa Edat Mitjana a la Corona d'Aragó. 1: 1250-1300». A: Diversos autors (1991). *Miscel·lània en Homenatge al P. Agustí Altisent*, Tarragona: Diputació, p. 35-72; E. SERRA, «Els cereals a la Barcelona del segle xiv». A: A. RIERA (1989), *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*, Barcelona: CSIC, p. 71-108; i A. RUBIO, «Crisis agràries y carestias en las primeras décadas del siglo xiv. El caso de Valencia», *Saitabi*, XXXVII, p. 1-17 (1987).

11. Crisi monetària que ha estat revisada, vegeu M. CRUSAFONT; A. M. BALAGUER, «La moneda comtal catalana», *L'Avenç*, núm. 34, p. 44-50 (1981).

Al tres-cents, aquest manteniment de la força del croat, provoca les primeres reaccions: una relació bimetal·lica que sobrevalorava la plata, per tant, produïa l'evasió de la moneda vers l'exterior. L'afany per aguantar la força del croat fou extraordinàriament perjudicial per a l'economia, desencadenant evasions continuades. La fidelitat a aquesta moneda, homenatge pòstum a l'antiga pujança, fou una de les causes més visibles de la decadència. Fins a mitjan segle xiv no s'havia encunyat or; però el florí de 1346, suposà una espècie d'esperança que no s'arribà a concretar. El florí d'or no féu més que devaluar-se, sense tenir el paper de moneda forta que tenien els florins genovès o florentí, o el ducat venecià. Aquesta inflació del florí és una manifestació clara de la inestabilitat econòmica, la qual, juntament amb la crisi demogràfica, determinà fallides bancàries en 1361 i 1381, que afectaren les principals banques privades barcelonines, gironines i de Perpinyà. Al crack monetari s'uní la crisi de les finances públiques.

Barcelona, progressivament, es trobava cada vegada més i més endeutada; el deute municipal no féu altra cosa que augmentar als inicis del quatre-cents. Això produí ja una inversió de la conjuntura cap al 1380, fins al 1420. Vicens Vives¹² fixà l'esclat de la crisi econòmica general al voltant d'aquesta darrera data: a tot arreu, els preus baixen mentre els salaris prenen avantatge i redueixen els marges de beneficis. D'aquí trobem convulsions violentes a ciutat i camp; una mostra dels temps ens la dona l'organisme industrial i comercial de la ciutat comtal, clar exemple de descomposició i defalliment. Vilar opina que, a partir del fracàs de la moneda de tenor metàl·lic elevat, caldria estudiar amb més precisió l'aspecte econòmic i l'aspecte social de les lluites monetàries que sorgeixen reiteradament: problemes urbans però també conflicte agrari, fins a arribar a la Guerra Civil.

Aquest serà el punt més discutit de la crisi: el retrocès comercial, aspecte sobre el qual la historiografia no s'ha posat encara d'acord. Vicens Vives escrivia que s'ha de parlar de decadència sense recuperació a partir de l'any 1380, essent el punt més baix el 1420. Es basava, especialment, en la comparació de l'activitat catalana amb la italiana: la primera mostrava un gran retard tècnic, una debilitat monetària i manca d'iniciativa als negocis. El retard tècnic venia en relació a les pràctiques mercantils, la utilització de vaixells de menor tonatge, la navegació de cabotatge i la por a les rutes a gran escala. Al contrari, els genovesos i venecians organitzaven a la mateixa època els seus comerços en caravana o flota, mentre els tràfics catalans es movien amb pocs recursos tècnics i amb minvades aspiracions econòmiques. La crisi baixmedieval catalana determina tres fenòmens d'importància decisiva. El primer d'ells és la pèrdua dels mercats i la ruïna del comerç. A partir de 1412, el pols mercantil de Barcelona, en paraules de Vicens Vives, gairebé no serà perceptible; malgrat tot, les obres posteriors de Claude Carrère i de Mario del Treppo¹³ han qüestionat aquesta hipotètica decadència, assenyalant que entre 1420 i 1450 el comerç català es recupera i, a jutjar per les sèries de navegació, assoleix un nivell similar al de les millors etapes d'expansió. Cal dir que Vilar havia ja assenyalat que calia reconstruir el moviment dels principals ports de la confederació; concretament per al segle xv, insisteix en la necessitat d'ampliació de les xifres relatives al gran comerç.

12. JAUME VICENS VIVES, (1955), *Historia econòmica de España*, Barcelona: Ed. Vicens Vives.

13. C. CARRÈRE; MARIO DEL TREPPO (1976), *Els mercaders catalans i l'expansió de la corona catalano-aragonesa*, Barcelona: Curial.

El segon aspecte fa relació a la decadència política, en altres termes, al Compromís de Casp. La bibliografia catalana, fins no fa gaire, havia qualificat de manera molt negativa aquesta fita històrica, el símptoma i la causa per a alguns de la fallida, tant pel que fa a l'economia com a la política. Vilar, en comparar els *trends* generals de Catalunya, València i Castella, opinava que s'havien de cercar les particularitats internes de cadascun dels territoris, al costat de les concordances o divergències amb els esdeveniments internacionals coetanis. Vicens Vives aporta una interpretació del Compromís de Casp encadenant-lo amb la crisi econòmica general, contrastant la de la historiografia tradicional per a qui els Trastàmara, entronitzats amb el beneplàcit de valencians i aragonesos, no eren altra cosa que la punyalada per l'esquena al Principat. Enguany tot això ja no es defensa, car la política econòmica de Ferran d'Antequera i, en especial, d'Alfons el Magnànim, en benefici dels burgesos va fer possible la recuperació del comerç.

Finalment, el tercer fenomen fou la creació de la taula de canvi, en certa manera un mal pas. Malgrat haver-se creat amb el fi de solucionar la crisi financera de l'ajuntament barceloní, en municipalitzar el capital es produí un canvi dels comportaments i actituds de la classe mercantil. El que abans es dedicava a la inversió productiva es traslladà, des d'aquest moment, a la compra de rendes fixes, el que alguns historiadors han titulat *el pas a la societat rendista*. El temps comprés entre els anys 1445 i 1550 seria, sens dubte, la fase aguda de la depressió, complicada amb la pervivència dels vells problemes econòmics, afegint-s'hi al quadre nous problemes socials i polítics: els remences i la Guerra Civil. Només amb Ferran el Catòlic¹⁴ tingué lloc la recuperació, a través d'una política proteccionista vers la indústria i el comerç, mitjançant unes condicions que ja havien variat amb la unificació amb Castella i el gir de l'economia cap a l'àmbit atlàntic. Però tot això ja és una altra història, una història a la qual Pierre Vilar li dedicà les pàgines més treballades a nivell de recerca documental i d'esforç interpretatiu.

Dimarts, 29 de novembre.

14. Jaume VICENS VIVES, (1936-1937), *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, Barcelona: Universitat de Catalunya, 3 vol.

«CATALUNYA DINS L'ESPANYA MODERNA»
DE PIERRE VILAR TRENTA ANYS DESPRÉS: ELS SEGLES XVI I XVII

MONTSERRAT DURAN

L'obra de Pierre Vilar, com a obra de síntesi i de referència general per als segles *xvi* i *xvii* catalans, continua essent perfectament vàlida i resulta difícilment substituïble per les publicacions d'aquestes característiques aparegudes des del 1965 ençà (Nadal, Salrach, E. Duran, García Cárcel, Sales). És cert que tots aquests treballs posteriors incorporen, en general, les aportacions d'investigacions més recents, duen a terme una actualització bibliogràfica i proposen variacions en la periodització i/o interpretació dels fets. Però també és cert que cap d'aquests canvis desvirtua el contingut global de l'obra de P. Vilar.

De les afirmacions precedents no s'ha de col·legir que, en aquests darrers trenta anys, la historiografia catalana dels segles *xvi* i *xvii* no hagi comptat amb nombroses i importants aportacions. Una part d'aquests treballs s'han orientat a dotar els historiadors d'estudis de base (monetaris, de preus) que els facilitessin la interpretació de determinats comportaments, i de mesures polítiques, socials i econòmiques concretes (Crusafont, Feliu, Giral).

El gruix més important de publicacions i de treballs d'investigació és, sens dubte, el dedicat a l'anàlisi de fets específics o de fenòmens temporalment puntuals, en uns casos, presents durant tota l'edat moderna, en d'altres. S'ha de dir que aquesta mena d'estudis presenten una certa polarització. Tres són els temes que centren bona part dels treballs: els precedents i efectes de la revolta del 1640; l'examen de l'estructura agrària i de les repercussions que hi va tenir la Sentència de Guadalupe; i l'anàlisi del fenomen del bandolerisme i de les revoltes camperoles de la segona meitat del segle *xvii*.

L'interès dels estudiosos per totes aquestes qüestions queda àmpliament demostrat pel gruix de publicacions aparegudes, i contrasta fortament amb l'escassa atenció que, en aquests darrers decennis, han merescut els sectors no agraris, com pot ésser el de la producció manufacturera, o el de l'activitat comercial en totes les seves vessants (Martínez Shaw, Delgado, Molas, Torras Elias, Muset). Remarco aquest fet bàsicament per dues raons. La primera, perquè aquests sectors «oblidats» del segles *xvi* i *xvii* són objecte de bona part de les investigacions que es duen a terme sobre el segle *xviii*.

La segona perquè estic convençuda que la comprovació de la hipòtesi, apuntada per P. Vilar, d'un procés de descentralització de l'activitat industrial i comercial del Principat a partir de la segona meitat del segle *xvii*, és un tema tant o més suggerent que l'estudi d'un nou sector productiu com pot ésser el de la indústria cotonera a Catalunya, o l'anàlisi de la creixent

participació catalana en el comerç colonial. I aquest és només un exemple dels molts que es podrien argüir.

No voldria, emperò, dedicar l'espai limitat de què dispenso a parlar ni de mancances, ni a fer un balanç exhaustiu dels treballs apareguts en els darrers anys, tasca, aquesta, que depassaria no només l'espai, sinó les meves possibilitats. M'agradaria ocupar-lo per parlar, des del meu punt de vista, sobre les aportacions historiogràfiques centrades en els temes «majoritaris» i, més concretament encara, sobre els canvis que s'han introduït respecte de la posició de P. Vilar.

Els efectes de la Sentència de Guadalupe és, clarament, un dels temes que ha generat més interès i també, sens dubte, més debat. La discussió és lluny d'ésser tancada i, potser, cal pensar que no n'estarà mai, perquè les discrepàncies no radiquen en l'acceptació d'uns fets concrets, ni en el seu coneixement o desconeixement, sinó en la forma d'interpretar-los. I aquesta és una qüestió totalment subjectiva, més ideològica, també, si es vol considerar així.

El nucli de la discussió gira entorn de la interpretació de J. Vicens Vives que, a partir de la Sentència de Guadalupe, s'ha de donar per acabada, per molts segles, la lluita entorn de la terra, i de la qualificació que en fa de «victòria pagesa». P. Vilar matisa algunes de les afirmacions de Vicens, en el sentit que els guanys aconseguits no era el màxim reivindicat per tots els que havien participat en el conflicte, que hi havia pagesos que es trobarien amb dificultats a l'hora de satisfer el pagament exigint, i que no es va abolir el règim senyorial. Però, en conjunt, considera la Sentència com a favorable, en tant que aboleix els mals usos, la remença personal, i garanteix al pagès l'estabilitat sobre l'explotació.

D'entre les publicacions i treballs anteriors sobre el tema, uns es decanten per abonar la interpretació de P. Vilar sobre la Sentència, d'altres consideren que no es pot parlar de «victòria pagesa» perquè els drets i pagaments abolits tenen una importància limitada, i les reivindicacions pageses no han estat ni escoltades, ni recollides pel text de la Concòrdia. I d'altres, encara, consideren que la situació de la pagesia catalana va empitjorar després de Guadalupe (M. Duran, Serra, Sales).

El tema, com he apuntat anteriorment, continua obert, i afecta els treballs referits a qüestions agràries del segle XVIII. La raó em sembla evident: es tracta d'uns moments en què els nivells de creixement de la població i els canvis en les pautes de la demanda exigeixen la màxima agilitat dels sectors productius i, molt especialment, del sector agrari. I el parer sobre la incidència de la Sentència, continua tenint, aquí, un paper essencial a l'hora de determinar qui s'aprofita realment del creixement de la producció agrària, i si es consolida el procés de diferenciació social en el si de la classe pagesa. En aquest punt, voldria recordar que, tot això, ja ho apuntava clarament P. Vilar.

El segon dels temes que ha estat objecte d'estudis importants és el del bandolerisme. En aquest camp, els treballs apareguts en els darrers anys aconsegueixen fixar, amb molta claredat, els diferents trets de la lluita de bàndols i de l'activitat bandolera durant tota l'edat moderna, així com la composició social de les quadrilles que van actuar en els diferents moments, i els principals objectius polítics i/o econòmics que en motivaren la seva actuació (Codina, Lladonosa, Simon, Sales, Pladevall, X. Torres).

Les conclusions de tots aquests estudis completen o matisen, segons els casos, les opinions de Vilar, però no en divergeixen en tot allò que hom pot considerar essencial. En termes generals, hi ha una forta concordança entre els diferents autors —i amb Vilar—, tant pel que fa a la periodització de l'activitat bandolera, com en la consideració que es tracta d'un fenomen complex, de característiques diferents segons el moment històric, que es nodreix de fonts tan diverses com la misèria del camperol, la personalitat del cavaller, les rancúnies existents en el si dels diferents estaments i, també, dels antagonismes propis del món urbà (Torres). Acord, igualment, amb l'opinió de Vicens i Vilar, respecte de què, tot i el paral·lelisme que presenta la cronologia del bandolerisme respecte de l'evolució demogràfica, la conjuntura agrària i el nombre d'homes poden explicar l'agreujament del fenomen, però no la seva gènesi.

Bona part d'aquestes darreres aportacions coincideixen a assenyalar que, el fenomen bandoler, no té un caràcter pròpiament pirinenc o muntanyenc, ni està directament relacionat amb unes característiques geogràfiques determinades. Aquesta interpretació marcaria un canvi respecte d'altres estudis anteriors i, també, de Vilar.

Amb tot, d'entre les publicacions sobre el tema aparegudes en els darrers trenta anys, són les que impugnen la tesi tradicional que relaciona el bandolerisme aristocràtic del barroc amb l'existència d'una noblesa rural o pirinenca arruinada, les que donen una interpretació més divergent. Es recolza aquesta opinió en el dinamisme econòmic demostrat per aquesta noblesa, tot i els deutes i problemes que han d'afrontar al llarg del període (Sales).

En conjunt, però, acord quasi general en considerar que les característiques del bandolerisme català depassen, de molt, les d'un simple banditatge de subsistència i són, alhora, l'exponent de l'enfrontament entre les legalitats feudal i estatal en el sentit que permetria, a través de la repressió dels bàndols, atacar el poder de les senyories jurisdiccionals.

El tercer gran bloc de treballs sobre els segles *xvi* i *xvii* tracten sobre l'estudi de l'activitat agrària, i de les transformacions experimentades en el transcurs d'aquests anys. Aquest gruix d'estudis mantenen una certa relació amb els que analitzen l'abast i conseqüències de la Sentència de Guadalupe, i se centren, tant en aspectes de producció agrària, rendiments, substitució de cultius, tècniques agrícoles, etc., com en la incidència d'aquests canvis en l'evolució de la renda senyorial i pagesa (Badosa, Canales, Codina, Dantí, Duran, Feliu, Gual, Serra, Torras Elias).

En conjunt, tots els treballs estan d'acord amb la periodització de P. Vilar pel que fa a un creixement del sector agrari durant el segle *xvi*, que començaria a presentar símptomes d'estancament, segons els casos, al final de la dècada de 1580. Hi ha diferències, més o menys accentuades segons els autors, respecte de la interpretació de la primera meitat del segle *xvii*. Es qüestiona, bàsicament, la tesi de Vilar que tot i el menor ritme de creixement, el camp català s'hauria mantingut en una situació de relativa prosperitat fins ben entrada la dècada de 1620. S'argüeix, en defensa d'una visió menys positiva d'aquest període, l'evident augment de l'endeutament pagès i municipal que seria conseqüència de l'estancament de la producció agrària, agreujat per la pressió dels allotjaments i del pagament dels quintos.

En la interpretació de la segona meitat del segle *xvii*, un cop superats els efectes de la Guerra dels Segadors, la pràctica totalitat dels treballs apareguts en aquests darrers trenta anys es mostren

d'acord amb Vilar, tant pel que fa a cronologia, com a les característiques dels canvis estructurals experimentats pel sector agrari. Avinença, igualment, pel que fa a una creixent diferenciació en el si de la societat rural: els beneficis d'aquesta nova fase de prosperitat agrícola no seran ja compartits per la major part de la pagesia com ho havien estat durant la segona meitat del segle XVI.

Per acabar, també acord unànim amb Vilar, pel que fa a considerar aquesta creixent desigualtat com un dels elements que incidiran en els moviments pagesos del final del segle XVII, tot i que alguns treballs (Dantí) qüestionin, a través d'aquests moviments, l'abast real de la recuperació de la segona meitat del sis-cents.

LA DEMOGRAFIA

ANTONI SIMON

A l'hora de fer balanç de l'aportació de Pierre Vilar a l'estudi de la població catalana i del desenvolupament posterior dels estudis sobre demografia al segle XVIII, és necessari parar atenció al grau de desenvolupament de la demografia històrica en el moment en què Vilar publica *Catalunya dins l'Espanya moderna* i atendre els plantejaments, fonts i mètodes que Vilar utilitzà per a aquesta primera gran síntesi de la història de la població del segle XVIII català.

La demografia històrica era una ciència naixent: el 1956 Fleury i Henry publicaren el seu manual valorant el paper dels registres parroquials com a font fonamental de la demografia històrica, el 1960 Goubert, en la seva tesi sobre Beauvais, intentà caracteritzar l'antic règim demogràfic, el 1962 Marcel Renard fundà els *Annales de Demographie Historique*, primera gran revista de demografia històrica.

A Catalunya, s'havien dut a terme el treball peoner de Nadal i Giralt publicat als *Estudios de Historia Moderna* el 1953 i, el 1960, els mateixos autors publicaren en francès el seu estudi sobre la immigració francesa a Catalunya; però aquests treballs se centraven en els segles XVI i XVII, mentre que els estudis sobre el segle XVIII eren gairebé inexistents: Iglesias havia publicat les xifres de començament de segle i es pot citar alguna monografia local, com la de Salvador Llobet sobre el Vallès.

Per a valorar l'aportació de Vilar cal tenir en compte que la seva anàlisi demogràfica estava pensada d'acord amb un projecte d'història total i que tenia com a objectiu respondre a tres grans qüestions, cabdals per al coneixement del segle XVIII català: 1) l'increment global de la població, 2) el seu repartiment geogràfic i 3) els ritmes de moviment de la població i la seva relació amb l'economia.

Com han posat de relleu Ramon Grau i Pilar López, el plantejament es veu influenciat per la formació geogràfica de Vilar i resulta allunyat, tant pel seu enfocament com per les fonts utilitzades, de la jove demografia històrica.

Les fonts bàsiques de l'anàlisi de Vilar foren els censos de 1717 i de 1787; Vilar reconeixia que el veritable material demogràfic era el primari, els registres parroquials, però indicava que la investigació necessària era superior a les possibilitats d'un investigador individual i que, ni que fos possible, deixava sense resposta les preguntes relatives a l'increment global i al repartiment de la població.

Intentaré fer un balanç de l'obra de Vilar i de les crítiques que s'han fet als seus plantejaments, així com assenyalar els nous camps oberts per historiadors i demògrafs en el coneixement d'aquest període.

Vilar fixa la població de 1717 en 407.000 habitants i la de 1787 en 899.000: una població que dobla en menys de 70 anys. Això representa una taxa anual de creixement de l'1,1 %, alta, però que Vilar creu possible per les baixes densitats d'origen i l'alta taxa de natalitat rural.

Jordi Nadal el 1961 assenyala que les xifres de 1717 eren deficitàries a través de la reconstrucció de les taxes de natalitat que en resultarien per quinze poblacions catalanes. Proposava una xifra de 470.000 habitants per al 1717. Massimo Livi Bacci afirmava el 1968 que la piràmide d'edats posava en dubte un creixement d'aquestes proporcions. També Francisco Bustelo aduïa el 1976 que el creixement català només hauria estat possible amb un creixement massiu, del qual no n'hi ha notícia; proposava portar la població de 1717 a 525.000 habitants. Gaspar Feliu, el 1983, confrontant dades del cens de 1717 amb capbreus senyorial, trobava una ocultació pròxima al 40 % i proposava la xifra d'uns 600.000 habitants per al 1717. Jo mateix, en el II Congrés d'Història Moderna, a través de l'estudi de les taxes de natalitat de 51 parròquies, obtenia per extrapolació la xifra de 681.000 habitants.

Pel que fa al punt d'arribada, el cens de Floridablanca, Vilar defensava que estava fet amb les màximes garanties; els darrers anys però, ha estat també criticat: Moreno Almarcegui, examinant l'elevada proporció d'arrodoniment d'edats al subregistrament de la gent gran, proposa elevar la xifra a 1.042.000. Jo mateix, en l'homenatge a Sebastià García Martínez, observava les altíssimes taxes de natalitat resultants en la major part de les 25 localitats de la província de Girona estudiades. Els dèficits en el cens de Floridablanca són també constatables quan es comparen les seves xifres amb el recompte eclesiàstic de 1790.

Resumint, cal rectificar a l'alça tant el cens de 1717 com el de 1787, però més aquell que aquest: la taxa anual de creixement resultant és del 0,62 %, lluny de l'1,1 proposat per Vilar.

Estudis posteriors, com els de Miquel Planas per l'Alt Empordà i el de Francesc Muñoz per al Penedès, han intentat esbrinar els factors del creixement demogràfic. Els més importants semblen ser la disminució de les crisis de mortalitat, a causa de la desaparició de la pesta i l'increment de la comercialització de productes agraris, així com de la millora en l'alimentació i l'adopció de mesures més eficaces contra els contagis.

Tot reforça la idea que les variables més significatives per al creixement del segle XVIII català són la nupcialitat i la fertilitat. Livi Bacci assenyala la precocitat matrimonial i les altes taxes de fertilitat; i els treballs de reconstrucció de famílies confirmen la impressió.

La segona qüestió plantejada per l'exposició de Vilar és el repartiment geogràfic dels guanys de població. Vilar destaca el creixement dels municipis del litoral i la forta repoblació al sud i a l'oest. Els treballs de Jordi Nadal i d'altres reafirmen el dinamisme demogràfic de les comarques catalanes per dessota de la línia Lleida-Barcelona i confirmen les causes ja avançades per Vilar: recuperació dels buits anteriors i expansió de l'agricultura i de l'economia de mercat. La tesi doctoral de Jordi Andreu sobre el Priorat posa de manifest que el creixement dels pobles més intensament dedicats al conreu de la vinya és superior al de la resta. Vilar apunta també que

l'arrencada industrial i l'alça dels salaris urbans atragué molta població a les ciutats, especialment a Barcelona, fet ben constatat posteriorment pels treballs de Pilar López i de Manuel Arranz, que permeten a més afegir que la immigració procedeix gairebé tota de Catalunya i especialment de les comarques nord-occidentals.

El darrer aspecte a tractar és la relació entre els ritmes de creixement demogràfic i de creixement econòmic. La idea de Vilar la podem esquematitzar així: durant la primera meitat del segle XVIII (fins als anys seixanta) l'expansió demogràfica està relacionada amb l'expansió agrària; a la segona meitat del segle, la demanda industrial agafa el relleu econòmic i es troba, directament o indirecta, a la base del creixement demogràfic.

En el seu treball posterior sobre els preus i salaris barcelonesos, Vilar remarca la relació entre els ritmes de creixement demogràfic i la conjuntura: de 1730 a 1760, l'increment a la vegada de població i de preus provoca una oferta de mà d'obra barata i ofereix una oportunitat per a l'acumulació de beneficis. En canvi, a partir de 1760 l'impuls industrial absorbeix l'excedent de població i, cap a les dècades finals del segle, la rapidesa del creixement industrial eleva la remuneració del treball i atreu més població. Aquesta relació entre progrés demogràfic i creixement econòmic és acceptada unànimement pels historiadors, que no fan en definitiva res més que seguir en aquest punt l'opinió dels il·lustrats del segle XVIII, com Campmany o Romà i Rossell.

En canvi no hi ha tanta unanimitat a l'hora de valorar la transcendència de les transformacions demogràfiques del XVIII català: fins a quin punt canvia el model de demografia antiga i s'entra en un model de transició? Vilar, en la seva aportació posterior a la *Història de Catalunya* dirigida per Philippe Wolff i Joaquim Nadal, ho posa en dubte a causa de les mortalitats de la dècada final del segle. En canvi Jordi Nadal s'aferma en la idea que existeix, a la Catalunya del XVIII, un inici de transició: la minva de la mortalitat, especialment de la mortalitat catastròfica, l'avançament de l'edat del matrimoni, l'increment de la fertilitat i de l'esperança de vida, argumenten a favor.

Per acabar aquest balanç incomplet de l'esquema de Vilar i de les aportacions posteriors, cal assenyalar que queden grans línies i maneres de treball on s'ha avançat poc. El cas més clar és l'exploració dels registres parroquials: on Vilar demanava un treball d'equip, no disposem encara ni tan sols d'un inventari.

Naturalment, l'exposició de les aportacions que matisen o amplien el gran fresc de Vilar no poden fer oblidar que l'exposició de Vilar és el primer pilar sòlid per al coneixement de la població catalana del segle XVIII. La resta s'ha d'interpretar a la llum de la màxima de Jaume Vicens Vives, tan unit a Vilar: la història no es fa, es refà.

Dimecres, 30 de novembre

EL SEGLE XVIII: LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA

EMILI GIRALT

No pretenc seguir en concret cap línia de treball de les que va tractar Pierre Vilar ni de les que va deixar en semença; faré més aviat una commemoració de l'obra i d'allò que ha representat per a la historiografia catalana.

Per centrar la qüestió podem començar establint un contrast entre les grans obres d'història de Catalunya anteriors a l'aparició del llibre de Pierre Vilar i les posteriors; per exemple, entre una obra tan important com la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila, modèlica en molts aspectes, i les històries de Catalunya de l'editorial Salvat, d'EDHASA i d'Edicions 62, publicades després de la *Catalunya dins l'Espanya moderna*. La comparació ens mostra que, mentre que en l'obra de Soldevila el món rural hi és gairebé absent, en les altres el pòsit de l'obra de Vilar permet seguir-ne l'evolució des del neolític fins al segle xx. No és que la publicació de l'obra de Vilar sigui l'única raó d'aquest canvi, però hi ha contribuït d'una manera important, directament i indirecta.

Deixeu-me entrar en el tema amb un parell d'anècdotes personals. Acabada la carrera, vaig proposar a Jaume Vicens i Vives, com a tema per a la meua tesi doctoral, la història agrària del Penedès als segles xviii i xix. Vicens em digué: «Tregui-s'ho del cap! no es pot fer res en aquest camp fins que Vilar no hagi publicat la seva tesi, una obra sensacional en la qual està treballant des d'abans de la guerra». Segona anècdota: l'any 1960, com a pròleg d'un volum de l'*Índice histórico español*, vaig publicar un treball titulat «Los estudios de historia agraria en España. Orientaciones bibliográficas», en el qual, per a donar-li més gruix, va ser necessari incloure moltes obres de geografia humana, etnografia, demografia, història del dret o història econòmica que només per aproximació es podien considerar com a treballs d'història agrària. Setze anys més tard, en la presentació del primer volum de la revista *Estudis d'Història Agrària*, vaig poder constatar que la situació era ben bé una altra: temes importants, com la desamortització, el règim senyorial, les lluites camperoles, temes que el 1960 eren pràcticament verges, el 1978 comptaven amb sòlides monografies. Avui, tot i que continua essent un dels camps més poc treballats de la historiografia catalana, la ruralia i els seus problemes han pres carta de naturalesa en la historiografia catalana.

No hi ha dubte que en això l'obra de Pierre Vilar ha tingut un paper decisiu, juntament amb la influència de la metodologia dels *Annales* gràcies a la tasca divulgadora de Vicens Vives i, posteriorment, de dos fets més: la introducció amb caràcter optatiu de la història agrària com a assignatura universitària, primerament a la Universitat de Barcelona i després a les altres

universitats del país, i en segon lloc el contacte de molts llicenciats amb el món rural i comarcal com a conseqüència de la gran expansió de l'ensenyament universitari i de la creació d'estudis de batxillerat en poblacions mitjanes, així com la rebrotada de l'interès per la història local o comarcal, de la qual els grans protagonistes no podien ser altres que els pagesos.

En un balanç historiogràfic actual, fet sense esmentar cap nom, crec que, com a qüestions generals més enriquidores a partir d'allò que havia establert Pierre Vilar, podem citar el tema de l'endeutament pagès, al qual Pierre Vilar prestà poca atenció, i que va lligat a una visió menys optimista de la que Vilar dóna del camp català al segle XVIII.

D'altra banda, en el balanç historiogràfic actual es poden observar llacunes, tant geogràfiques com temàtiques: entre les primeres, sabem molt poc del delta de l'Ebre i, en general, de totes les comarques del sud de Tarragona, i també de les comarques pirinenques.

De les llacunes temàtiques podem esmentar la poca atenció que es presta als fonaments jurídics de la contractació agrària, deguda segurament al fet que els historiadors no valorem prou el terme jurídic que dóna concisió a un determinat contracte: en moltes obres que s'ocupen de contractes agraris, la bibliografia jurídica no hi és present o hi és mínimament. Una altra llacuna és el regadiu: les grans obres hidràuliques del segle passat no tenen encara la seva història, a pesar que existeix abundant documentació sobre moltes d'elles. I quan es tracta de l'increment del regadiu gràcies a obres menors degudes a la iniciativa privada —mines, sínies, pous artesans...—, el nostre coneixement és encara més deficitari. També sabem poc, en general, de les tècniques de conreu; Pierre Vilar dóna molta llum sobre aquesta qüestió pel que fa als conreus més habituals, però ho ignorem gairebé tot dels conreus secundaris, que temporalment o localment poden haver estat prou importants, com p.e. el cànem. Tampoc no sabem gran cosa de l'elaboració dels productes agraris; de vegades sembla com si, des dels romans fins a Lavoisier o Pasteur, tot hagi estat sempre igual, i és evident que hi hagué nombrosos canvis, que sovint, si es busca, es poden documentar.

De tota manera, el gran absent de la nostra història agrària és la ramaderia. És veritat que des de la clausura del II Col·loqui d'Història Agrària, que tingué lloc a Girona l'any 1986, hi ha pendent un col·loqui dedicat a la ramaderia, que si hi ha oportunitat es farà. Temes com l'abastiment de carn a Barcelona, l'estudi quantitatiu del nombre de caps, per al qual encara hem d'usar per al segle XIX el disbarat que representen els censos ramaders; l'estudi qualitatiu, que requeriria una col·laboració interdisciplinària amb zoòlegs i veterinaris; les causes de la substitució d'unes races o subraces d'animals per unes altres; els moments dolços d'algunes explotacions ramaderes, com l'exportació de guarans a França o als Estats Units; o les epizooties, que havien estat esgarrifores i d'una forta incidència econòmica: pensem què representava per a una família pagesa la mort dels animals de treball o la pèrdua dels ramats. Tots aquests temes són relativament verges i demanen estudis aprofundits.

No sé si amb això he complert l'encàrrec dels organitzadors d'aquest acte, tan just i tan simpàtic. En tot cas, valgui com a homenatge a Pierre Vilar i com a reconeixement del que la seva obra ha representat per a tots nosaltres.

EL SEGLE XVIII: LA FORMACIÓ DEL CAPITAL COMERCIAL

ELOY MARTÍN CORRALES

La publicació de l'obra de Vilar fou un esdeveniment de primera magnitud per a la historiografia catalana en general i per al sector modernista en particular.

Abans d'ell, pocs historiadors s'havien preocupat del tema del comerç i de les activitats comercials catalanes i no s'havia avançat gaire en aquest terreny. A l'estudi peoner de Campmany s'hi havien afegit les aportacions de Rahola, Soldevila i Carrera Pujal, que s'havien ocupat amb més o menys amplitud del tema. Posteriorment, els treballs de Vicens Vives, Nadal, Giralt i Fontana van significar un pas endavant, però aquesta via s'esgotà aviat, ja que aquests autors se sentiren atrets per altres temes.

El balanç és d'una escassa dedicació als temes relatius al comerç català. No ens ha d'estranyar que l'obra de Vilar inclogués un comentari, pudorosament amagat en una nota a peu de plana, sobre la manca de sèries quantitatives per als segles *xvi* i *xvii*, a pesar de l'existència dels fons documentals precisos: caldria temps i equips, indica Vilar. Actualment, la situació no ha variat substancialment pel que fa a les mancances dels segles *xvi*, *xvii* i la primera meitat del *xviii*: no s'hi han dedicat temps ni equips i els avanços no han estat tants com calia; en canvi són importants i significatius pel que fa a la segona meitat del segle *xviii*.

Naturalment, el temps s'ha de mesurar d'acord amb les disponibilitats de cada historiador concret, sotmès a les servituds del seu *cursus honorum*, fet que comporta una clara limitació a l'hora d'empendre investigacions de llarga alenada, com pot ser l'elaboració de sèries. Més greu és que no s'hagi avançat gaire en la formació d'equips i que aquests no hagin pogut assegurar la seva supervivència.

Això explica que el magnífic edifici construït per Vilar s'hagi acceptat de manera notablement acrítica, de manera que la gran quantitat de treballs elaborats en les dècades dels setanta i dels vuitanta no hagi introduït canvis en la concepció en el llarg abast que va comportar l'obra de Pierre Vilar. Això es posa de manifest en la síntesi de Wolff i en els estudis parcials de García Cárcel, Núria Sales o el recentment dedicat per Xavier Torres al comerç barceloní. Al meu entendre, el conjunt de publicacions s'ha concretat en una sèrie de retocs al magnífic edifici construït per Pierre Vilar, però s'ha avançat poc.

El més lamentable d'aquesta situació és que s'ha mantingut una clara ruptura entre els segles *xvi* i *xvii* d'una banda i el *xviii* de l'altra, de manera que el tractament unitari de Pierre Vilar ha quedat bastant trencat. El problema era com articular els segles *xvi* i *xvii*, considerats de

decadència, amb el creixement econòmic català operat al llarg del segle XVIII?, quina era l'entranya del creixement del comerç català al XVIII?

El debat historiogràfic entorn a aquests temes tingué de primer un efecte vivificador i comportà un pas endavant en la historiografia catalana, però ha acabat narcotitzant el debat. La debilitat dels nostres coneixements per al segle XVI ha facilitat que s'acceptés d'una manera generalitzada i sense debat el supòsit que l'entronització d'una dinastia forana fou funesta per a la dinàmica del comerç català. El debat del segle XVII s'ha centrat en la Guerra dels Segadors, la revolta dels gorretes i la Guerra de Successió. Però continuem sense saber quins interessos resultaren lesionats com a conseqüència de la guerra contra els Àustries i el pas de Catalunya sota el domini francès, ni les raons de l'elecció del partit de l'arxiduc; com tampoc no sabem res dels sectors beneficiats per aquests enfrontaments.

Al segle XVIII s'han produït rectificacions de més pes a l'obra de Vilar, tant en el comerç colonial, amb les aportacions de Martínez Shaw, Oliva Melgar, Delgado Ribas, etc. com en el comerç mediterrani (Martín Corrales) i peninsular (Assumpta Musset).

També pel segle XVIII la polèmica se centra en el paper fet per la política econòmica de la monarquia borbònica i la seva incidència sobre l'activitat comercial catalana. A part dels arguments esgrimits en la discussió, és indubtable que la preponderància dels estudis referents al comerç amb Amèrica ha influït a l'hora de caracteritzar el debat: el fet que coneguem molt millor la segona meitat del segle XVIII ha possibilitat que el debat girés entorn a les virtuts o misèries dels governs il·lustrats, tot i el desconeixement del que ocorregué en les dècades centrals del segle i que vicia el debat. Voldria assenyalar la ineludible necessitat de treure aquest debat del carreró sense sortida a què ha arribat.

A pesar que els estudis del segle XVIII són per regla general de major qualitat, tampoc no han contribuït a modificar substancialment la concepció de Vilar; hi ha una munió d'estudis, però no aporten gran cosa a la síntesi de la història de Catalunya.

Al meu entendre, l'esquarterament del debat per segles i períodes ha provocat problemes a l'hora d'explicar l'expansió catalana del XVIII. Els arguments aportats fins fa poc eren del tipus de la capacitat emprendora (l'empenta) dels comerciants catalans o la frugalitat de la seva marineria, que personalment em deixaven molt insatisfet. Recentment, nous arguments i plantejaments em sembla que permeten desbloquejar el problema, em refereixo a la introducció del concepte de diàspora en l'estudi de l'expansió del comerç català, amb el treball peoner d'Ernest Lluch i especialment el posterior de Jaume Torras.

Aquestes aportacions suposen plantejar el debat en el seu veritable punt d'arrencada i permetran que avanci substancialment. L'ús del concepte de diàspora permet a Jaume Torras observar els enormes avantatges que per als catalans significava el seu caràcter d'estrangers en el conjunt dels dominis de la monarquia espanyola. Al meu entendre, s'hauria de completar aquesta visió amb la consideració que es tractava dels estrangers menys estrangers de tots i gràcies a això pogueren conquerir una posició privilegiada en el mercat interior i especialment en el mercat semiprotegit d'Amèrica. La diferenciació lingüística els permeté forjar una magnífica xarxa comercial mantenint la cohesió del grup.

A partir d'aquests supòsits és possible escapar de la doble trampa consistent a abraçar la causa d'aquells que creuen que tots els mals de l'economia catalana provenen de la monarquia borbònica i d'aquell que li imputen tots els èxits.

Voldria ressaltar, finalment, que el quartejament del debat ha impedit avançar en una síntesi unitària dels tres segles. Al meu entendre als segles *xvi* i *xvii* es produeix una reorientació de l'activitat econòmica i comercial catalana, un cop perdut el paper d'intermediari entre part del món islàmic i part del món cristià; al segle *xviii* l'economia catalana trobà un nou canal d'expansió en convertir-se en intermediària entre part de la manufactura europea i el mercat americà: d'aquí ve l'especialització en els acabats. Els problemes que causà la pèrdua de les colònies es pogueren pal·liar volcant l'activitat catalana cap al mercat peninsular: l'aportació definitiva de Josep M. Fradera en aquest camp és prou coneguda.

Finalment, pel que fa als comerciants, sembla que l'herència de Vilar té també un efecte de llast, en el sentit que els seus estudis sobre la barca, la botiga i la companyia representen una herència difícil d'atacar. Tot i això, els darrers anys hi ha hagut estudis que permeten un millor coneixement dels comerciants i de les seves activitats. També, però, en aquest camp hi ha una separació entre els segles *xvi* i *xvii* i el *xviii*. Pel que fa als segles *xvi* i *xvii* coneixem la participació dels comerciants en l'activitat municipal; pel que fa al segle *xviii*, no. S'accepta sense debat que els gestors de les institucions borbòniques (capità general, Audiència, Ajuntament) actuen completament al marge de l'activitat dels comerciants i no s'ha establert cap relació entre el poder econòmic i el poder polític a la Catalunya de l'època. És urgent i imprescindible avançar en aquest tema. Aquesta desvinculació és impensable: pel que en sabem, servidors i funcionaris del despotisme il·lustrat participaren en l'enriquiment que propicià el segle *xviii* català i hi participaren en bona harmonia amb els comerciants de l'època.

Naturalment, les crítiques a l'obra de Vilar es deuen a la profunda convicció que l'obra d'un historiador només és bona si permet la crítica: una obra que no admet canvis és una obra acceptada en tot cas per raons que no són les purament científiques.

Dimecres, 30 de novembre

PIERRE VILAR DESPRÉS DE «CATALUNYA DINS L'ESPANYA MODERNA»

ROSA CONGOST

No m'ajustaré al títol. La publicació de *Catalunya dins l'Espanya moderna* i l'obtenció amb aquesta obra del grau de doctor són fets que s'esdevenen quan Vilar té ja més de cinquanta-cinc anys i que per tant no representen cap tall radical en la seva vida ni en l'evolució del seu pensament. Partir del 1962 m'obligaria a una periodització forçada quan allò que em fascina de l'obra de Vilar és precisament la seva capacitat de viure i reviure molts problemes historiogràfics al llarg de cinquanta anys.

Entenc per tant que en la proposta del títol planava la idea d'una reflexió complementària, més global, sobre l'autor i la seva obra. Aquesta reflexió l'estructuraré en tres comentaris sobre aspectes diferents: les diferents conjuntures intel·lectuals franceses en què ha transcorregut l'obra de Vilar, una consideració sobre la seva obra i el seu mètode, i finalment una reflexió, de la visió de Vilar, sobre la influència de l'historiador en la societat.

En el primer punt, Vilar ha explicat els seus anys de formació, que s'inseriren en una conjuntura molt especial, amb la frase «nosaltres no ens vàrem inventar la història total: la vivíem». I en la introducció a *Catalunya dins l'Espanya moderna* recalca: «aquesta obra no seria igual si no hagués agafat gust per una teorització que ajudés a extreure l'anatomia de les societats». Aquest gust per la teorització i la seva aversió per les modes explica perquè l'obra de Vilar permet resseguir les conjuntures mentals del segle xx, de les quals va combatre les que considerava superficials, com l'economicisme de Hamilton, l'ahistoricisme de Foucault o el pseudocientifisme d'Althusser. Sempre m'ha impressionat la solitud de Vilar davant tants intents de diàleg frustrats per manca de resposta, fins i tot amb autors marxistes; potser el cas que més m'ha impressionat és la defensa de Labrousse el 1953, davant d'una ponència que reivindicava la història marxista enfront a la història burgesa i considerava Labrousse com al representant típic d'aquesta.

L'última batalla ha estat contra l'anomenada història de les mentalitats; de fet l'estudi dels factors mentals ja havia estat introduït per Labrousse i Vilar ha dedicat molts anys al fet nacional, considerant-lo a la vegada una estructura i una psicologia col·lectiva. Consciències i inconscients col·lectius surten, són sovint evocats en l'obra de Vilar, però la nova història de les mentalitats que domina els cercles acadèmics francesos des de la meitat de la dècada dels setanta representa un trencament. Es fa el silenci entorn de Vilar, acompanyat del desinterès dels editors francesos per la seva obra.

Respecte a la segona qüestió plantejada, allò que més crida l'atenció és la sòlida i profunda coherència que en l'obra de Vilar entrellaça la investigació empírica i la reflexió teòrica. Vilar, quan el 1960 Poulantzas l'avisava que pot caure en l'historicisme respon: «però si jo hi visc, jo hi

nedo, jo hi respiro!», o que quan sent a dir a Sartre que als vint anys ja havia llegit Marx, però no l'havia entès, pensa: «jo no l'havia llegit, però ja l'havia comprès». Per entendre Marx, Vilar no ha de separar els llibres de teoria dels treballs d'investigació històrica. Vilar, que sempre ha necessitat explicar amb tant de detall i de passió com ha confeccionat la seva obra, és un historiador amb una metodologia que no admet cap escissió entre la recerca empírica i la reflexió teòrica.

No podem valorar *Catalunya dins l'Espanya moderna* sense tenir en compte l'esforç de teorització que hi ha darrera cada línia i cada estadística. Però la reflexió teòrica no és especulativa: la seva manera de fer història és la referència constant del cas a la teoria i de la teoria al cas. Vilar concep la història com a història total (encara que admet que la realització d'aquesta història total potser sigui un somni); en aquest sentit la coincidència amb Marx no és casual, ja que aquest fou el primer a proposar la teoria general de les societats en moviment.

Avui un sector nombrós d'historiadors es pot sentir incòmode amb aquesta identificació entre marxisme, científisme, anàlisi intel·lectual i sensibilitat històrica. Vilar resum concisament la seva opció: pensar històricament, heus ací el marxisme.

Aquests plantejaments que han inspirat la seva obra de recerca ens permeten entendre perquè el marxisme de Vilar es diferencia del de tants altres suposats marxistes: pot ser considerat dogmàtic un historiador que reclama la reflexió contínua?, antiquat quan reclama la constant referència del cas a la teoria i de la teoria al cas?, poden ser falsos els problemes quan la veritat històrica es concep com un problema? Amb la seva obra Vilar ha definit un esperit, una manera concreta, difícil, de ser historiador: la necessitat d'interrogar els documents, la conveniència de discutir qualsevol qüestió, fins i tot les referents al discurs teòric que aparentment Vilar ha assumit.

Voldria acabar resumint la idea de Vilar sobre la funció social de l'historiador a través de dos textos separats per mig segle. En el més recent, una entrevista del 1988, en ser preguntat si considerava que la història havia fet un paper important en el desenvolupament del món modern i si podria fer un paper semblant en el món actual, Vilar confessa que la història té riscs, que pot ser mal utilitzada, que potser ha tingut una influència negativa, però que la història ben raonada pot tenir una influència positiva, si bé malauradament té la impressió que no ha tingut cap tipus d'influència.

Aquesta visió més aviat desenganyada contrasta amb la reacció el 1937 davant de les afirmacions de Paul Valéry, que considerava la història com el producte més perillós que la química hagués aconseguit mai, ja que encoratja uns pobles contra els altres i no ensenya res, ja que pot oferir exemples de tot. Vilar, davant d'un públic d'alumnes i pares d'alumnes, es preguntava si Valéry havia utilitzat les fonts adequades i considerava que en tot cas la seva diatriba no es referia a la història que feien Pirenne, Bloch o Febvre: sabia que els noms que citava eren desconeguts pel seu públic, però també que inspirarien els llibres d'història futurs.

L'obra de Vilar és una demostració contundent que una obra històrica científica, ben feta, pot aconseguir una influència positiva i duradora damunt d'una societat. Catalunya en particular, i també Espanya, s'han beneficiat de l'obra de Vilar i penso que aquest fet pot omplir-lo d'orgull i donar esperança als historiadors de cara al futur.

TAULA RODONA

ANTONI RIERA I MELIS

Analtzar què ha significat l'obra de Vilar per a les darreres generacions de medievalistes representa una responsabilitat considerable i un vertader atreviment donat el poc temps disponible.

Concretament, voldria examinar el paper que té l'època medieval en la *Catalunya dins l'Espanya Moderna*: Vilar no és un medievalista, no fa recerca d'arxiu per a aquesta part de l'obra; amb la bibliografia disponible, molt desigual i amb grans mancances, fa prova d'una intel·ligència fora de sèrie en establir una magnífica síntesi de la història medieval per al moment en què fou redactada.

Vilar estructura el seu estudi de l'edat mitjana en dos grans apartats: el d'arrencada o creixement, d'aproximadament l'any 1000 fins a la pesta negra, i la crisi, de 1350 al s. xvi. En cadascun d'aquests períodes distingeix entre el món rural i l'urbà-comercial.

En estudiar els aspectes rurals de l'etapa de creixement fa una descripció amena del progressiu procés d'asserviment de la pagesia des de l'estadi inicial de llibertat obtingut amb la repoblació. Es planteja si cal teoritzar la realitat del camp català d'acord amb el model carolingi o si s'ha d'observar en el conjunt dels estats ibèrics sorgits de la reconquesta. En contra de les tendències preponderants, representades principalment per l'obra de Ramon d'Abadal, considera que Catalunya representa un cas intermedi, però que els punts de contacte amb la resta de la península són més enriquidors a l'hora d'analitzar la societat catalana.

Quan a Castella s'han dut a terme treballs més acurats, que han demostrat falsa la dicotomia entre una Catalunya feudal i una Castella no feudalitzada, l'afirmació de Vilar es mostra més encertada: Catalunya forma part del conjunt de societats ibèriques que evolucionen sota la influència de la repoblació.

En segon lloc, el procés d'asserviment l'observa Vilar des del punt de vista del pagès de mas i la seva reflexió se centra sempre entorn al mas, fet que planteja un dèficit informatiu: Vilar no disposava de cap anàlisi de la gran propietat (monàstica, capitular...) i això fa que la seva visió sigui una mica desequilibrada.

Respecte al comerç de l'època de plenitud, cal dir d'avançada que hem avançat molt poc després de Vilar. Sobre l'origen del capital comercial insisteix en que no procedeix de les rendes

de la terra, sinó més aviat de l'aprofitament de la situació de frontera entre la cristiandat i l'Islam, amb la possibilitat d'explotar les febleses dels regnes de taifes d'Al-Andalus, a través del cors o de les paries, amb un enriquiment basat en el binomi or-esclaus bomba d'alimentació del gran comerç que sorgirà al final del XII i principi del XIII. També insisteix molt en la tesi de Campmany de Barcelona (i Catalunya) com a cruïlla del món mediterrani amb el rera país aragonès, que Vilar perllonga fins a la messeta nord.

Les aportacions en aquests punts no han estat abundants després de la publicació de *la Catalunya*; documentació n'hi ha, però és complicada d'utilitzar per la manca de protocols i no ha estat explotada sistemàticament ni analitzada adequadament. Per al segle XIII han aparegut obres més importants, com els treballs de Dufourcq, Arcadi García i Josep M. Madurell, o Carme Batlle, però no disposem d'una síntesi adequada.

El resultat és un capitalisme precoç, no posterior al de les ciutats italianes, però diferent: menys concentrat en una sola ciutat i d'altra banda menys lliure.

Davant del problema de les relacions entre el món dels intercanvis i de la producció manufacturera i el món rural, Vilar afirma: la història econòmica de Catalunya concebuda amb el rigor propi dels estudis actuals, està per fer. Encara avui circulem per dos rails, el del món rural i el del món urbà, però sense ponts, sense relació entre ells.

L'estudi de la segona part, de l'època de la crisi, és més ambiciós. La documentació és més important i més interessant per a les finalitats de Vilar. Descriu molt bé la crisi agrària (fallida demogràfica, contracció de la mà d'obra) i continua: malgrat tot, el gran comerç continua creixent, almenys fins al 1440. Una vegada més es troba a faltar l'articulació entre el món rural i el món urbà.

De les dues explicacions de Vilar, la referent a la crisi agrària resisteix molt bé; en canvi la part comercial ha sofert revisions més considerables. Concretament la idea de què el 1440 comença l'etapa de deflació i que el gran comerç ja no es recuperarà, ha estat contradita per Del Treppo, que demostra que quan es produeix la Guerra Civil el comerç català no està en una situació de col·lapse: el col·lapse el produeix la guerra.

Malgrat tot, crec que l'obra de Vilar significà un tornall important dins de la historiografia medieval catalana. Molts dels punts que assenyala s'han comprovat després en investigacions puntuals, moltes de les mancances continuen existint i no tenim per avui una síntesi tan clara ni d'un valor metodològic i científic paregut al que va fer Vilar en el seu moment.

JOSEP M. TORRAS I RIBÉ

La Catalunya dins l'Espanya Moderna i altres obres de Vilar han representat una fita transcendental en la història de Catalunya. Encara que això és una obvietat, crec que és una afirmació a fer amb contundència i convicció, perquè malgrat la seva vigència indiscutible i la

seva indubtable aportació, encara no tothom cita Vilar amb naturalitat. Penso que per a molts autors és una citació obligada, però sovint abusiva, fins gairebé apropiari-se'l, mentre que altres el citen per pura cortesia i n'hi ha que no el citen mai.

Com a historiador i com a professor, l'obra de Vilar em resulta innovadora i atrevida, i per això polèmica, però també clàssica dins de la historiografia catalana. En aquest sentit, per a la meua activitat, em són especialment útils els volums I i II com a punt de referència i font de suggestions inegotables per replantejar molts episodis i moltes explicacions. El valor metodològic de l'obra de Vilar es pot resumir en el seu subtítol: «recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals».

Això és importantíssim per a comprendre l'obra i la influència que cal atribuir-li en el marc de la historiografia catalana. Es tracta d'un plantejament ambiciós, innovador, rupturista respecte als models historiogràfics en vigor a l'època en què fou escrita. Només cal comparar-ho amb les obres d'història de Catalunya que es produïen a Catalunya mentre Vilar preparava la seva tesi. L'obra de Vilar significa haver repensat la història de Catalunya des de premisses diferents i, en la majoria d'aspectes, comporta una ruptura de plantejament i d'enfocament respecte a les obres contemporànies.

En aquest sentit, deixant de banda els plantejaments metodològics de Vilar em pregunto fins a quin punt la seva condició de no català no li va permetre sostreure's als tics historiogràfics existents i no va possibilitar aquest posicionament i aquest trencament. La seva falta relativa de prejudicis historiogràfics li permet bastir un nou model interpretatiu que, atenent-nos a les seves pròpies paraules, pretenia examinar el cas català en funció d'entendre les particularitats de la seva arrencada o transició cap al capitalisme. És en aquest model de recerca i interpretació històrica on penso que cal cercar la majoria de les característiques diferencials de la seva obra i de les aportacions que va representar per a la història de Catalunya.

Com que és un treball de 30 anys, amb importants suspensions obligades, el seu enfocament va variant al llarg del temps. Però és important la seva formació bàsica com a geògraf per a explicar la mateixa estructura de l'obra, així com el sentit històric que, per a tractar del segle XVIII, l'obliga a remuntar-se de vegades a la prehistòria.

En aquest sentit, destacaria el valor que dóna l'articulació econòmica del territori i als sectors d'integració econòmica entre els territoris de la Corona d'Aragó. En aquest punt Vilar en bona mesura contradia les posicions de la historiografia anterior (especialment de Soldevila), que ressaltava la tradicional comunitat d'interessos entre Catalunya i València: per a Vilar és més important la connexió econòmica eficient entre Aragó i Catalunya, adoptant l'Ebre com a xarxa d'intercanvis entre dues economies complementàries.

Un altre tema que voldria destacar és l'anàlisi de l'etapa 1660-1700. A partir d'un conjunt de factors heterogenis, Vilar obté una interpretació conjunta i coherent; certament, el tema de la recuperació de la segona meitat del XVII havia estat plantejat per Soldevila i ha merescut recerques posteriors, però Vilar dóna encara la resposta més creïble de totes. Vilar relaciona els canvis qualitatius esdevinguts en l'economia i la societat catalanes a la segona meitat del segle XVII amb el sorgiment de projectes econòmics realistes (no arbitristes) plantejats com a reivindicació

política en les Corts de 1701 i 1705, reivindicacions que en bona mesura es configuraren com a fonament teòric de l'austracisme.

Aquestes hipòtesis permeten afirmar que l'arrencada de l'economia catalana del segle XVIII té arrels en el segle XVII i que, en tot cas, la victòria borbònica el 1714 va significar la prostració i el fracàs d'aquests projectes prometedors.

JOSEP FONTANA

Per a parlar del significat del llibre de Vilar per a la història contemporània ho faré des del punt de vista de l'experiència viscuda. L'època en què estudiava, a mitjan dels cinquanta, la història de Catalunya era poca cosa més que la història dels temps medievals amb l'afegit d'alguns moments de recuperació i de les guerres, amb una al·lusió final a la Renaixença: així, la *Història de Catalunya* de Soldevila dedica 900 pàgines a l'etapa anterior a la mort de Ferran el Catòlic, 300 més fins al 1714 i 100 al segle XVIII. Qualsevol història general d'un país mostra proporcions inverses.

La història contemporània de Catalunya no existia, estava per començar. Per als que pensàvem que calia iniciar-ne l'estudi, que Jaume Vicens Vives era el primer a sostenir que no era una necessitat de la ciència, sinó de la consciència, de la necessitat d'aclarir-nos nosaltres mateixos respecte al que érem, els elements disponibles eren força insuficients.

Penseu que per a entendre la reconstrucció del segle XIX la història de la indústria era una peça fonamental. Però, com es podia estudiar el desenvolupament industrial del segle XIX si ignoràvem els antecedents d'aquest procés en el segle XVIII? I per estudiar el segle XVIII només disposàvem d'unes poques obres, algunes molt velles, i alguns treballs més recents, valuosos, però molt puntuals.

Des del 1950 teníem una primera mostra del treball de Vilar, l'estudi sobre la construcció i els salaris a Barcelona: era clar que el treball de Vilar era la nostra esperança i la nostra desesperació, ja que trigava a acabar-lo i mentrestant ningú no s'atrevia a posar-se a treballar en un camp en el qual se sabia que Vilar havia fet molta feina.

Què aportà per fi la publicació de *la Catalunya?* D'una banda, no tot el que esperàvem, donada la frustració de no poder comptar amb la part dedicada a la indústria; de l'altra molt més d'allò que podíem esperar: l'obra era un marc general, uns fonaments sòlids per a bastir damunt d'ells aquella història de la Catalunya contemporània que Vicens Vives havia volgut iniciar i que la seva mort prematura li impediria de prosseguir.

La Catalunya era essencialment això: uns fonaments. Arrencant de l'estudi del medi geogràfic i del medi històric, l'anàlisi de la societat catalana del segle XVIII s'anava elevant en l'obra de Vilar amb la força i l'ambició amb què ho fan els murs d'una catedral. I perquè era una tasca massa gran per a un home sol, era lògic que no aconseguís d'acomplir-la. Però és que, com una catedral, no és feina per a un home sol, sinó per a tota una generació.

Per això quan algú em demana, i aquesta és la pregunta tòpica que es fa habitualment en les commemoracions, què resta avui de l'obra de Vilar, no sé què contestar, perquè és una pregunta mal formulada: si ens agafem a les peces de l'edifici per separat, és clar que hi ha hagut canvis, però l'obra de Vilar, el que ha significat per a la gent que havíem de treballar en història contemporània no són aquestes peces ni la simple agregació d'elles, sinó l'edifici, aquests fonaments i aquestes parets que ell va aixecar i que nosaltres tractem de continuar i que encara som molt lluny d'haver arribat a acabar.

L'obra de Vilar són els fonaments, i ara per ara continuen aguantant. Estic segur que un dia aquest projecte se'ns quedarà petit, possiblement abans d'haver-lo acabat, i se n'haurà de fer un altre, i aleshores l'obra de Vilar la podrem veure com un conjunt de peces, d'aportacions, de les quals prendrem aquelles que ens facin falta i deixarem les altres. Però a mi em sembla que aquest moment encara no ha arribat, que avui per avui no tenim un projecte alternatiu i que per tant el valor de l'obra de Vilar és que encara és el fonament que està dessota de la mena d'història contemporània de Catalunya que estem fent.

El president de l'IEC, doctor Emili Giralt, no pogué ser present a la cloenda d'aquestes jornades com era el seu desitg. En mom de l'IEC clogué l'acte el doctor Albert Balcells, delegat de la Secció Històrico-Arqueològica a la SCEH.

ALBERT BALCELLS

En nom de l'IEC em plau donar les gràcies a la SCEH per aquestes apassionants jornades; evidentment, també als conferenciants que ens han ajudat de forma admirable a reflexionar sobre el que s'ha fet o s'ha deixat de fer des de l'aparició ara fa 30 anys de *La Catalunya dins l'Espanya moderna*. *La Catalunya* és evidentment un clàssic i els clàssics ho són perquè provoquen a dialogar amb ells. Dialogar amb un mestre vol dir ser capaç de discutir amb ell sense oblidar mai allò que un li deu. Evidentment és traïr el llegat d'un clàssic retre culte a l'obra, convertir-la en un text sagrat, esterilitzant així la llavor que el clàssic volgué plantar.

Totes les ponències desenvolupades en aquestes jornades són un homenatge a Vilar en el sentit que ell voldria que tingués, és a dir, han seguit la pauta segons la qual l'admiració no priva, sinó que alimenta i estimula la capacitat crítica.

Voldria acabar demanant a Eulàlia Duran, que ens va llegir la magnífica carta de Pierre Vilar, que li fes arribar la nostra contesta plena d'afecte i d'admiració per a un historiador amb el qual estem en deute per la seva obra monumental, després de la qual la nostra historiografia va canviar de tal manera que la referència a aquest llibre ha esdevingut ineludible per a tots.

Dimecres, 30 de novembre